

Aappo Kähönen

Suomalainen arkipäivän bolševismi Muurmannin rannikolla 1935–1938

Artikkelissani tarkastelen paikallisia tulkintoja puolueen jäsenyydestä 1930-luvun jälkipuolella Muurmannin rannikon suomenkielisen Pohjantähti-kalastuskolhoosin VKP(b):n paikallisjärjestön pöytäkirjojen avulla. Käsittelen paikallisten tulkintojen ja yleisliittolaisten puoluenormien välillä ilmenneitä jännitteitä. Muurmanskin alueella (oblast) suomalaisia oli 1928 noin 2100, 7,7% koko väestöstä. Alueelle perustettiin vuonna 1930 suomalainen autonominen piiri, jossa suomalaista väestöä oli vähän yli puolet. Pohjantähti-kolhoosi perustettiin samana vuonna, kollektivisoinnin edetessä kalastukseen. Talvisodan jälkeen 1940 kaikki Muurmannin suomalaiset karkotettiin Neuvosto-Karjalaan.¹ Täältä pohjalta tutkin suomalaisyhteisön kommunistien ”tavallista elämää poikkeuksellisina aikoina,” Sheila Fitzpatrickia lainaten.² Kun Venäjällä oli tapahtunut vallankumous 1917 ja bolševikkipuolue oli vuonna 1920 käytännössä voittanut sisällissodan, pääosa Venäjän työläisistä, muusta väestöstä puhumattakaan, ei ollut bolševikkeja. Sosialismi oli rakennettava Neuvosto-Venäjälle ja Neuvostoliittoon, eli määriteltävä mitä se käytännössä tarkoittaa. Samalla oli opittava ”puhumaan bolševikkia” ja kuvaamaan uutta yhteiskuntajärjestystä.

Pääkysymykseni ovat seuraavat: Mitä ideologisia teemoja ja konkreettisia tekoja pyrittiin

oikeuttamaan kolhoosin toiminnan kuten kalastuksen ja maanviljelyksen yhteydessä? Miten puolueenjäsenen koulutus- ja joukkojen kasvatustavoitteita perusteltiin ja kuinka Muurmannin suomalaismuorikommunistit niitä käytännössä sovelsivat? Millaista kuvaa joukkoterrorista paikallistason aineisto välittää yksilön ja yhteisön näkökulmasta?

Lähestyn Venäjää, vallankumousta ja Neuvostoliittoa yhtenä modernin varianttina. Lähtökohdaksi otan Michael David-Foxin käsitteen intelligentsija-valtiokeskeinen modernisaatio (*intelligentsija-statist modernization*), joka tarjoaa mahdollisuuden nähdä jatkuvuuksia Venäjän ja Neuvostoliiton välillä, yli vallankumouksen murroksen. Intelligentsijan määritelmään sisältyi jo 1800-luvun Venäjällä ”kansan” palveleminen ja radikaalien uudistusten vaatiminen sekä oppositioasenne itsevaltaiseen valtioon, mutta myös Venäjällä laajemmin jaettu näkemys markkinoiden/kapitalismin ja massakulttuurin turmiollisuudesta. Tämä pohja näkyi eri aatteellisissa virtauksissa, kenties vahvimmin bolševikeissa ja näiden tulkinnoissa marxilaisuudesta (uusi neuvostoihminen).³ Intelligentsijan kansasuhde heijastui suoraan etujoukkopuolueen rooliin joukkojen valistajana Neuvostoliitossa.

Näen mikrohistorian ja mentaliteettien historian hedelmällisenä viitekehyksenä ”puolue-

1. Andrej Kotljarchuk, Nordic Fishermen in the Soviet Union. Ethnic Purges and the Cleansing of the Cultural Landscape. Teoksessa Kari Alenius & Matti Enbuske (toim.) *The Barents and the Baltic Sea Region. Contacts, Influences and Social Change*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 2017, 42, 53. Pöytäkirja-aineisto vuosilta 1935 ja 1938 on osa Kansallisarkiston kokoelmia. Ne on saatu Muurmanskin arkistosta (GAMO) vuonna 2008.
2. Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain. Stalinism as Civilization*. University of California Press 1995; Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times. Soviet Russia in the 1930s*. Oxford University Press 2000. Neuvostoliiton kommunistinen puolue (KPSS) nimenä oli vuosina 1918–1925 Rossiskaja kommunistitseskaja partija, RKP(b), Venäjän kommunistinen puolue (bolševikit) ja 1925–1946 Vsesojuznaja kommunistitseskaja partija (bolševikov), VKP(b), Yleisliittolainen kommunistinen puolue (bolševikit).
3. David Hoffmann, *Cultivating the Masses. Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914–1939*. Cornell University Press 2011, 190–192, 225, 233–234; Michael David-Fox, *Crossing Borders. Modernity, Ideology, and Culture in Russia and the Soviet Union*. University of Pittsburgh Press 2014, 54–63.

arjen” hahmottamiseen. Suhteutan puolueen paikallisosaston jäsenten argumentteja ja käytäntöjä yleisiin normeihin vertaamalla niitä VKP(b):n puolueen jäsenten velvollisuuksia ja moraalialvoneiden keskuskontrollikomission (TsKK 1920–1934) ja keskuskomitean kontrollikomission (KPK 1934–1952) linjauksiin 1920- ja 1930-luvulla. Mentaliteetti nousee kiinnostavaksi silloin, kun sekä yleiset puoluenormit että paikallisosaston pöytäkirjoissa kuvatut käytännöt näyttävät viittaavan varhaisempiin, vallankumousta edeltäneisiin toimintamuotoihin.⁴

Kun VKP (b) puolueena vaati henkistä sitoutumista määrittelemäänsä sosialismiin ja tämän sitoutumisen toistuvaa vahvistamista, sen maailmankuvaa muovaavaa merkitystä yksilölle ja yhteisölle voi osin rinnastaa uskonnon merkitykseen samassa mielessä. Termi ”puhdistus” (*tsistka*) oli ollut käytössä jo 1700-luvulla ortodoksisessa kirkossa pyrittäessä papiston laadun parantamiseen, sekä sitä koskevassa venäläisessä 1800- ja 1900-luvun alun historiankirjoituksessa.⁵ Herätysliikkeet, kuten lestadiolaisuus, muodostivat pohjan pidemmän keston käytännöille yhteisön identiteetin rakentamisessa ja säilyttämisessä. Tällaiset yhteisöt jakaantuivat ”heränneisiin” ja ”suruttomiin”, ”uskoviin” ja ”maallikoihin”, toisaalta pyrkivät tavoittamaan ”vieraantuneet”. Nämä käytännöt tarjoavat mikrohistorian näkökulmasta pohjaa, sisällön eroista huolimatta,⁶ myös suhtautumiselle etujoukko puolueen jäsenyyteen ja sen velvoitteisiin pohjoissuomalaistaustaisessa yhteisössä, jossa

täysi-ikäiset olivat syntyneet ja kasvaneet pääosin ennen vallankumousta.

Toisin kuin sinänsä pätevässä Oleg Hlevnukin ja David Shearerin neuvostojärjestelmää käsittelevissä tutkimuksissa, joissa lähtökohtana on johtoportaan ja johtajan (Stalinin) keskeinen vaikutus ja suunnitelmallinen kontrolli, tässä artikkelissa lähtökohtana on, että yksipuoluejärjestelmä ei ollut monoliitti vaan valtarakenne, jossa eri ryhmittymien, sekä keskuksen ja alueiden välillä käydään koko ajan valtakamppailuja. Tämä tulkinta on myös perustellumpi hyödynnettäessä ruohonjuuritason aineistoa.⁷

Keskuksen näkökulmasta periferiana Muurmannin suomalaisia voi vain osin rinnastaa muihin Neuvostoliiton raja-alueilla asuneisiin kansallisiin vähemmistöihin. Karjalan neuvostotasavallan tavoin Muurmannin alue rajautui Suomeen, mutta suomalaisilla oli vain alueen alainen autonominen piiri eikä sillä ollut omaa päätätävältä aluetaloudelliseen resurssiin, kalastukseen siinäkään mitassa, kun Neuvosto-Karjalalla oli metsiin. Toisin kuin Neuvosto-Karjalassa, Muurmannilla suomalaisyhteisö pohjasi toisen ja kolmannen polven siirtolaisiin, ja oli siksi varsin homogeeninen.⁸

”Puhdistusten” perusteet

Stalinin joukkoterroria vuosina 1937–1938, muihin kuin puolue-eliittiin kohdistuvana, hahmotetaan yleisellä tasolla osana Venäjän ja Neuvostoliiton hallinnon oleellista teemaa, keskuksen ja alueiden suhdetta, J. Arch Gettyn tulkintojen pohjalta.

4. Erityisen ja yleisen suhteesta mikrohistorian näkökulmasta, Simona Cerrutti, *Microhistory. Social Relations versus Cultural Models?* Teoksessa Anna-Maija Castrén, Markku Lonkila & Matti Peltonen (toim.) *Between History and Sociology. Essays on Microhistory, Collective Action and Nation-Building*. SKS 2004, 27–31 ja Carlo Ginzburg, *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus 1996, 186–187, 192–194. Mikrohistoriasta Neuvostoliitossa olleiden pohjoismaisten kalastajayhteisöjen tutkimuksessa, Kotljarchuk 2017, 40–42 ja muistitietohistorian pohjalta Maria Lähteenmäki, *Punapakolaiset. Suomalaisnaisten elämä ja kohtalo Neuvosto-Karjalassa*. Gaudeamus 2022, 17–18.
5. Kotkin 1995, 333, 336–337; Oleg Kharkordin, *The Collective and the Individual in Russia. A Study of Practices*. University of California Press 1999, 133–136; Igal Halpin, *Stalinist Confessions. Messianism and Terror at the Leningrad Communist University*. University of Pittsburg Press 2009, 2–5; Gabor Rittersporn, *Anger, Anguish and Folkways in Soviet Russia*. Pittsburg University Press 2014, 13;
6. Sari Katajala-Peltomaa et al., Uskonto erontekona keskialjalta 2000-luvulle. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*. Vastapaino 2009, 214–216, 223–228. Lestadiolaisuuden radikaalisuus tai konformistisuus ei ole tässä oleellista, vaan jatkuvuudet toimintamuodoissa, vrt. Ulla Aatsinki, *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampere University Press 2008, 378–384.
7. Esim. Oleg Hlevnuk, *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror*. Yale University Press 2004; David Shearer, *Policing Stalin's Socialism. Repression and Public Order in the Soviet Union, 1924–1953*. Yale University Press 2009. Vertaa Rittersporn, 2014; J. Arch Getty, *Practicing Stalinism. Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*. Yale University Press 2013.
8. Sari Autio, *Suunnitelmatalous Neuvosto-Karjalassa. Paikallistason rooli Neuvostoliiton teollistamisessa*. SKS 2002, 42–45, metsätalouden roolista; Lähteenmäki 2022, 11–16, Neuvosto-Karjalan väestöpohjasta.

Suomeksi tätä tulkintaa keskuksen ja periferian suhteesta Neuvostoliiton historiassa on nostanut esiin Sari Autio-Sarasma talouden ja Markku Kangaspuro politiikan näkökulmasta tarkastellessaan Neuvosto-Karjalan asemaa Neuvostoliitossa. Tällaisessa tulkinnassa joukkoterrori Neuvostoliitossa nähdään hallitsemisen välineenä kriisitilanteissa, kuten pakkokollektivisoinnin ja ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana vuosina 1928–1932, ja sen soveltamisesta kamppailtiin puoluejohdon ja alueiden puoluesihteerien välillä. Pakkokollektivisoinnin jälkeen ja teollistamisen alettua viisivuotissuunnitelmien aikana Stalin ja politbyroo olivat katsoneet joukkoterrorin tarpeettomaksi.⁹ Neuvostoliitolle laadittiin myös uusi perustuslaki viisivuotissuunnitelmien alettua. Maa siirtyi nyt sosialismiin, jossa ei enää ollut luokkataistelua. Tällöin nähtiin mahdolliseksi sallia vaaleissa jopa useampia ehdokkaita kommunistipuolueen tehtäviin.

Uuden, vuoden 1936 perustuslain aluejohtajilta saama kritiikki sai Stalinin ja politbyroon muuttamaan kantaansa melko nopeasti maaliskuun ja heinäkuun 1937 välissä uuden joukkoterrorikampanjan käynnistämiseen. Enemmän kuin perustuslain alkuun mahdollistamia useamman ehdokkaan vaaleja, pelko koski kampanjointia, mahdollisuutta mobilisoida. Nyt pyrittiin hävittämään monia uhaksi nähtyjä ryhmiä, alkaen entisistä kulakeista. Kun Stalinin ja hänen lähipiirinsä vallankäyttö nojasi paljolti alueiden puoluesihteerihin, näiden huomiota oli syytä ottaa varteen. Terrorin aloittamisen ja pidätys- sekä teloituskiintiöiden jakamisen jälkeen politbyroon valvonta heikkeni ja osin katosi. Vaikka neuvostojen ja puolue-elinten useamman ehdokkaan salaisista vaaleista luovuttiin syksyllä 1937, terroria ei pysäytetty kuin marraskuussa 1938.¹⁰

Puolueen laatua ja kokoa etujoukkojärjestönä pyrittiin Neuvostoliitossa valvomaan lähes alusta pitäen. Jäsenistön tarkistuksia kutsuttiin ”puhdistuksiksi”, joissa voitiin erottaa jäseniä. Ensimmäinen laajempi puoluepuhdistus toteutettiin

vuonna 1921. Vuosina 1933–1935 käytiin läpi 25 puolueorganisaatiota, ja 18,3 % puolueen jäsenmäärästä erotettiin. Lisäksi vuoden 1936 puolella tarkistusta laajennettiin vielä 17 piiriorganisaatioon.

VKP(b):n pudistusten perustana oli heti 1920-luvun alusta ollut yksipuoluejärjestelmä, jonka ymmärrettiin houkuttelevan jäseniksi erilaisia järjestelmän eduista kiinnostuneita henkilöitä vakaumuksellisten kommunistien ohella. Jäsenen puoluekurin ja kommunistisen moraalin mukainen käytös nähtiin suoraan osana puolueen johtavan aseman legitimointia.¹¹ Puhdistamisen perusteluiden muutokset heijastivat suoraan neuvostoyhteiskunnan muutoksia. Yksityisyritteliäisyyden osin sallivan NEP-politiikan ollessa voimassa vuosina 1921–1927 monet puutteet järjestelmän toiminnassa voitiin selittää siirtymäkauden ongelmina. Vaikka näiden puutteiden nähtiin voivan heikentää puolueen jäsenen luokkatietoisuutta ja sitoutumista puolueen tavoitteisiin, seuraukset velvollisuuksien laiminlyönneistä olivat yleensä lievempiä.

Kun pikateollistaminen ja pakkokollektivisointi, ”suuri murros”, käynnistettiin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, katsottiin niiden päättäneen siirtymävaiheen ja Neuvostoliiton saavuttaneen sosialismin. Tämä todettiin uudessa vuoden 1936 perustuslaissa, vaalisäädösten ohella. Nyt puhdistamisen logiikka kiristyi, sillä sosialismissa ei enää pitänyt olla jäljellä riistäjäluokista kuin rippeet.

Kun kaikkia järjestelmän ongelmia ei voitu selittää ”rippeiden” avulla, se ohjasi tavalla tai toisella naamioituneiden, sisäisten vihollisten ja ulkomaisten vakoojien etsimiseen. Sekä paikallistason käytäntöjen että puolueen yleisten normien taustoissa on havaittavissa myös pitempi mentaliteetti, jossa on ainakin käsitteellisiä yhtymäkohtia kirkon ja seurakuntien toimintaan.

Langettavien tuomioiden jakamisen sijaan puolueen keskuskontrollikomission tehtävänä oli käsitellä jäsenten virheet sekä pyrkiä ensi-

9. Markku Kangaspuro, *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. SKS 2000, 23–24; J. Arch Getty, ”Excesses Are Not Permitted”. *Mass Terror and Stalinist Governance in the Late 1930s. The Russian Review* 60:1 (2002), 122–124; J. Arch Getty, *Practicing stalinism. Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*. Yale University Press 2013, 206–236.

10. Getty 2002, 125–131.

11. Puoluenormien ja legitimitietin suhteesta E. M. Ярославский, *Как проводить чистку партии: сборник директивных статей и материалов*. Государственное издательство 1929, 155–158; В. А. САННИКОВ, *Органы партийного контроля в политической системе СССР в 1920-е – первой половине 1930-х годов (на материалах Москвы)*. МГУ 2020, 106–107.

sijaisesti muistutusten ja varoitusten kautta ohjeistamaan niiden korjaamista. Puolueesta erottaminen oli tarkoitettu vasta viimeiseksi keinoksi. Vuoden 1924 lokakuussa TsKK:n johdossa ollut E. M. Jaroslavski julkaisi artikkelin nimeltä ”Seitsemän puoluesairautta”, jossa listattiin ja määriteltiin puolueelle haitallista toimintaa. Näitä olivat: 1) karrerisimi ja kiistely puolueessa, 2) avioliitto ja lähikontaktit pikkuporvarillisiin piireihin, 3) taloudellisten ja hallinnollisten etujen nostaminen ohi puolueen edun, 4) korostetun näytävä pukeutuminen ja kulutus, 5) alkoholismi vääranä veljeytenä, 6) liiallinen seksuaalinen vapaus riistosuhteena miehen ja naisen välillä, 7) osallistuminen uskonnolliseen rituaaliin.¹² Vaikka tämä määrittely kuvastaa osaltaan NEP:in olosuhteita,¹³ se tarjoaa myös hyvin kiinnostavan lähtökohdan vuosikymmentä myöhempään tilanteeseen puoluearjen näkökulmasta, sillä näiden kriteerien pohjalta puoluevelvoitteiden noudattamista valvottiin jatkossakin.

Keskuskontrollikomission rooli muuttui 1920- ja 1930-lukujen vaihteen kriisivuosina. Siinä missä aiemmin valvottiin eri puolue-elimissä tehtyjä päätöslausemia, nyt huomio kohdistui niiden toteuttamiseen puolueen alaosastoissa ja rivi-jäsenten tasolla. Tämä johti kontrollikomission ja OGPU:n läheisempään yhteistyöhön vuoden 1933 puhdistuksista alkaen.¹⁴

Muurmannin suomalaisten tausta

Suomalaissiirtolaisia, kolonisteja, muutti lähinnä Pohjois-Suomesta Muurmannin rannikolle jo 1800-luvun alussa, laajemmin 1860-luvulla. Pidemmässä perspektiivissä tämä muuttoliike asettuu osaksi laajaa, vuosisatoja jatkunutta Skandinavian pohjoisten ja arktisten alueiden kolonisaatiota, jossa saamelaisten naapurikansat tunkeutuivat väkivaltaisestikin näiden alueille.¹⁵ Toimeentulo arktisella rannikolla perustui ensisijaisesti rikkaisiin kalavesiin, maanviljelyksen

ollessa vain sivuelinkeino. Venäjän hallinto tuki 1860-luvulla alueen kolonisointia suomalaisilla, norjalaisilla ja venäläisillä siirtolaisilla voimistaakseen asemaansa arktisella alueella, mutta sen suhtautuminen siirtolaisuuteen muuttui kielteisemmäksi 1880-luvulta alkaen. Bielyi Kamen (Pieloi) eli Valkeakivi Kuolan vuonossa, Poljarnyin piirissä, oli vuonna 1907 kolmanneksi suurin suomalaissiirtokunta, Uuran ja Pummangin jälkeen.

Suomalaiset olivat yleensä luterilaisia, ja autonomian aikana Suomen valtio tuki luterilaista uskonnonharjoitusta alueella. Lisäksi lestadiolaisuus oli voimakasta Uuran ohella isommissa siirtokunnissa. Uskonto rajasi paikallisia yhteisöjä niin, että protestanttiset skandinaavit ja suomalaiset saattoivat solmia keskenään avioliittoja, mutta eivät yleensä ortodoksisten venäläisten tai saamelaisten kanssa. Neuvostoliiton Jäämeren kalastuslaivaston keskus siirrettiin alueiden välisen kilpailun jälkeen vuonna 1924 Arkangelista Muurmanskiin. Jäämeren kalastuksen tehostamista oli suunniteltu jo ennen vallankumousta. Varsinaisesti neuvostovalta alkoi modernisoida elinkeinoa ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana 1928–1932. Suuren laivastotukikohdan valmistuminen Muurmanskiin vuonna 1937 voimisti tuntuvasti alueen strategista merkitystä keskusvallalle. Vaikka neuvostovalta katkaisi aiemmat ylirajaiset yhteydet, niin kollektivisoinnista huolimatta Muurmannilta löytyi täysin suomenkielisiä yhteisöjä,¹⁶ kuten 1930 perustettu Pohjantähti kolhoosi Bielyissä, jossa vuonna 1926 oli 133 asukasta.

Pohjantähti-kolhoosin VKP(b):n perusjärjestön pöytäkirjoissa esiintyy noin 70 henkilöä. Näkyvimpiä sukuja ovat Marsch (pöytäkirjoissa Marsi) Kuusamosta, Rajala Sodankylästä ja Sunnari Kemistä. Niiden ensimmäisen polven siirtolaiset olivat tulleet Muurmannin rannikolle 1860- ja 1870-lukujen vaihteessa. Lestadiolaisuus-

12. E. M. Ярославский 1929, 157–170; Kharkhordin 1999, 139–141.

13. Hoffmann 2011, 200–201.

14. Санников 2020, 175–176. Turvallisuuspoliisi OGPU liitetään sisäasiainkansankomissariaattiin (NKVD) 1934.

15. Sami Lakomäki, Tuhottuja kyliä, verisiä puita. Väkivaltaiset tarinat Sápmissa ja sen rajaseuduilla 1600–1800-luvuilla. Teoksessa Rinna Kullaa, Janne Lahti & Sami Lakomäki (toim.) *Kolonialismi Suomen rajaseudulla*. Gaudeamus 2022, 77–81.

16. Max Engman, *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Siirtolaisuusinstituutti 2005, 302–303, 305–309, 315–316; Pavel V. Fedorov, *The European Far North of Russia and Its Territorial Constructions in the Sixteenth–Twenty-First Centuries*. *Acta Borealia* 28:2 (2011), 175–178.

taustaa näkyi Marschin suvussa, ja sieltä oli avio-
liittositeitä Moilasiin ja Kivelöihin.¹⁷ Puolue-
hierarkiassa keskeisemmät suomalaiset olivat
vuoden 1918 jälkeen tulleita punapakolaisia, pai-
kallisjärjestön Nils Gustavsson Raumalta ja piiri-
järjestön Frans Mursu Haukiputaalta.¹⁸

Kun lähtökohtana on yleisten puoluenormien
ja paikallisosaston käytäntöjen suhde, ensimmäi-
senä teemana käsitelen poliittista tietoisuutta.
Tätä oli edistettävä sekä puolueen jäsenten
osalta että joukkojen ("massat") ja näistä erot-
tuvien, "myötämielisten" parissa. Toinen keskei-
nen teema on luokkavalppauden soveltaminen,
hallinnosta aina heinättöiden uudistamiseen.
Kolmas, hyvin mielenkiintoinen kokonaisuus on
kansallisuuskysymys. Kansallisuuksien, ensisijai-

■ Kuva 1. Suomalaisia kalastajia Muurmanning tai
Vienanmeren rannoilta. Kuva: Lapin maakuntamuseon
kuva-arkisto.

sesti suomalaisten ja venäläisten väliset suhteet
ovat tavallaan aineiston kauttaaltaan läpäisevä
teema. Muutos näkyy jo siinä, että kaikki perus-
järjestön pöytäkirjat vuodelta 1935 on vielä laa-
dittu suomeksi, mutta vuonna 1938 käytännössä
pelkästään venäjäksi.

Poliittinen tietoisuus

Poliittisen tietoisuuden korottaminen tulee esiin
useammalla tavalla, tyypillisesti puolueen jäsen-
ten edesottamuksissa, mutta myös pyrittäessä

17. Mikko Kuitula, Muurmanning rannalle ja Venäjän Lappiin. Suomalaisen siirtolaisuus Kuolan niemimaalle ja kuolan-
suomalaiset 1858–1917. Pro gradu, Helsingin yliopisto 2020, 100–101, 262–264, 323–325, 370–372. Pöytäkirjoissa henkilöt
esiintyvät yleensä sukunimellä, toisinaan mainitaan etunimi tai sen alkukirjan. Jos muistakaan lähteistä ei ole selvinnyt
enempää, viitataan henkilöön pelkällä sukunimellä.

18. Mirko Harjula, *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa*. SKS 2006, 594; Леонид Гильди и Михаил Браудже, *Книга памяти
финнов (том 1)*. Гюл 2010, 92, 297. Gustavsson oli käynyt Marhelevskin puoluekoulun Leningradissa. Mursu oli ollut
Muumanningin legioonassa ja valmistunut Leningradin Kansainvälisestä sotakoulusta. VKP(b):n organisaatiohierarkia
alhaalta ylös: solu, paikallis/perusjärjestö (esim. Bieloj), piirijärjestö (esim. Poljarnyi kraj), aluejärjestö (esim. Murmans-
kij oblast), aluejärjestön sihteeri edustaa keskuskomiteassa, joka oli muodollisesti puolueen korkein elin. Käytännössä
puoluetta johdettiin keskuskomitean poliittisesta toimistosta, politbyroosta.

varhaisemman puoluepuhdistuksen rangaistusten seuraamiseen. Tästä hyvänä esimerkkinä on Hilda Marsin (s. 1905), laivakapteeni Ville Marsin (s. 1880) aikuisen tyttären, tapaus kesäkuulta 1935. Perusjärjestön kokouksessa tarkasteltiin, oliko hän suorittanut annettua valistustehtävää naisten parissa niin, että se oikeuttaisi täysjäsenyyden palauttamisen. Perusjärjestön sihteeri Gustavsson (s. 1900) avasi kysymällä Hildan poliittisesta opiskelusta, lehtien ja kirjallisuuden lukemisesta.

Tämän avauksen jälkeen henkilökritiikki käynnistyi. Kalle Nieminen ja Erkki Heikkinen syytivät Hildaa välinpitämättömyydestä puoluetietoisuuden ja opiskelun suhteen. Heikkinen puolueagitaattorina toi suoraan esiin näkemyksensä, että kuulusteltava oli laiminlyönyt valistusveloitteen:

Edellisen kerran kun minä kävin teidän luona te lupasitte kohottaa poliittista tietoisuuttanne, mutta ette ole sitä täyttäneet. Ette tiedä myöskään tov. Stalinin selostusta[.] Jos ette kykene itsenäisesti ratkaisemaan kysymyksiä niin on pyydettyä apua puoluekomitean sihteeriltä tai toisilta jäseniltä, olla esimerkillisenä puolueettoman [puolueeseen kuulumattoman] väestön keskuudessa.

Puutteiden esittelyn ja käsittelyn jälkeen perusjärjestön sihteeri Gustavsson veti yhteen tilaisuuden luonteen: ”Tällaiset iteseselostukset ovat puolueen kasvatuksen keinoja, tarkoituksella kasvattaa Marksilais-leniniläisillä aseilla varattuja joukkojen johtajia.” Lopuksi Hilda Marsi myönsi tilaisuuden opettavan luonteen ja tunnusti laiminlyöntinsä. Kokous teki vielä Hilda Marsille selviä suosituksia sisältävän päätöksen, eli häntä ei vielä palautettu puolueen täysjäseneksi.¹⁹

Tehtyjä päätöksiä pyrittiin ainakin osittain seuraamaan. Annettuun naisten valistustehtävään palattiin vielä saman vuoden elokuussa. Mitään edistystä ei ollut tapahtunut kesäkuun jälkeen. Hilda Marsin puolustuksena oli, ettei hän ollut kolhoosin keittiön töiltä ehtinyt. Nyt hänet siir-

rettiin keittiön töistä ”verkkobrigadiin”, ilmeisesti kevyemmäksi katsottuun työhön, jotta aikaa jäisi enemmän ”viimeisen kerran” tehtäväksi annettuun valistustyöhön. Vastaavaa motivaatio-ongelmaa naisten parissa tehtävässä valistustyössä ilmeni laajemminkin 1930-luvun alussa muun muassa Neuvosto-Karjalassa.²⁰ Heikkisen puheenvuoro, samoin kuin elokuun kokous toi selvästi esiin jäsenten vastuun oikeuttaa puolueen johtava asema teoillaan.

Jos tasoa oli tarpeen parantaa tyttären osalta, isän kohdalla oli tässä vaiheessa kyse aivan eri tason ongelmista, mitä poliittiseen tietoisuuteen tuli. Elokuussa 1935 käsiteltiin Ville Marsin edesottamuksia, eikä suinkaan ensimmäistä kertaa. Kokous alkoi Ville Marsin ”itiseselostuksella”. Kokouksessa esitettiin useita kysymyksiä kritisotavalle henkilölle. Paitsi suoraan poliittista tietoisuutta ne käsittelivät työntekoa ja käyttäytymistä, muun muassa moottoririkkoa, kansallisuusvihan levittämistä ja veneen kunnossapitoa ”puolueen jäsenenä.”

Sihteeri Gustavssonin puheenvuoro vahvisti käytöksestä sen, mitä aiemmissa kysymyksissä retorisesti oli esitetty: ”Tiribirkassa [Teriberkan satama] menetteli aivan rikollisesti, juopotteli, tappeli ja antoi puolue ym. paperit mennä vieraille teille. Useampia kertoja on jo tov. Marsia puoluelinjalla rangaistu, mutta ei ole parannusta havaittavissa.” Huolimatta tästä ”rikosrekisteristä” tämänkään kokouksen päätöksessä ei edes uhattu puolueesta erottamisella, vaan kritiikin kohteelle annettiin parannuslista, jota noudattamalla tuli korjata toimintaansa. Keskeistä oli poliittisten opintopiirien ja kirjallisuuden järjestäminen veneelle ja kalastuspaikoille.²¹

Luokkavalppaus ja -viholliset

Kesän ja syksyn toinen merkittävä puolue-teema oli luokkavalppaus ja tarve voimistaa sitä. Samassa kesäkuun 1935 kokouksessa, jossa käytiin läpi puutteita naisten valistamisessa, käsiteltiin myös neljäntenä kohtana VKP(b):n 15.5.1935 lähetettyä keskuskomitean salaista kiertokirjet-

19. GAMO, Muurmanskin alueen arkisto, Fondi 391, opisi, delo 30 NKP(b):n Bielojen perusjärjestön pöytäkirja, 5.6.1935. Jatkossa kaikki viittaukset GAMO:n aineistoihin ovat näihin pöytäkirjoihin.

20. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 21.8.1935. Lähteenmäki 2022, 338–339, yleisemmin ristiriidoista neuvostonaisen ideaalin ja käytännön välillä

21. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 14.8.1935. Juuri Vihelm Marschin (Ville Marsi) isä oli toiminut lestadiolaissaarnaajana Pummangissa, Kuitula 2020, 263.

44 5

Yhteensä ed. politiikasta 1935. Biliin. 1898/1901 list.

N:o	Osallistujan nimi	ollanto ho teeman käsitellyt	Monessa ho on osallistunut	glis. arvoista lu	mito kysymyksiä kehoitti ratkaisut.
1	Valo Rafael	15	7	Tyyst	1905 Ballankemant lasten teltassa, samoin oppioppoist
2	Jämskeläinmäen Elna	15	11	Tyyst	suuttana undestans Kokousmin synny. Eran teltassa. Työn kysymyksiä ja 1895 kysymyksiä
3	Siiminen Kalle	15	11	Tyyst	
4	Kappos Pekka	15	10	Tyyst	suuttana undestans oikeisto lausumien ja kysymysten taltio, tutkimis ja kallellisuus kysymyksiä
5	Smitkeer Franssi	15	5	Tyyst	suuttana undestans oikeisto oppioppoist ja kysymyksiä
6	Rajala Franssi	15	6	Ept	Kokouksen kehoitti
7	Heatonen Viljo	15	4	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
8	Melanter Viktor	15	3	Tyyst	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
9	Mankonen Jaska	15	3	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
10	Marrin Ville	15	2	Tyyst	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
11	Masculin Karlo	15	2	Tyyst	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
12	Hiselä Eskari	15	1	Tyyst	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
13	Marrin Jukka	15	2	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
14	Valo Eskari	15	2	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
15	Jalava Antti Jukka	15	3	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
16	Aliniko Tyone	15	2	Ept	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
17	Tuominen Teusti	15	1	Tyyst	suuttana oppioppoist ja kysymyksiä
18	Järvelin Väinö	15	2	-	biote mekaaninen saajina
19	Aksajärvi Alvi	-	-	-	samoin.

■ Kuva 2. "Tenttilista", jossa on arvioitu puolueen jäsenten puoluehistorian tuntemusta vuonna 1935. Kuva: Kansallisarkisto

tä. Vuosien 1937–1938 terrorin kiihdyttämisen näkökulmasta hyvin kiinnostavasti kiertokirjettä esitellyt Vinogradov korosti, ”että luokkaviihollinen käyttää kaikkia keinoja hyväkseen ja tällä ajankohdalla on ottanut taktiikakseen tunkeutua puolueemme riveihin täten ryhtyäkseen horjuttamaan puolueemme perustaa.” Puolueen keskuskomitean ohjeiden nähtiin auttavan ”luokkavieraiden ainesten” torjumisessa, etteivät nämä pääsisi liittymään puolueen jäseniksi.²²

Luokkavalppaus yhdistyi käytännön työhön, kun heinäkuussa alettiin suunnitella sadonkorjuuta. Luokkavalppauden merkitystä uusien toimintatapojen omaksumisessa nosti esiin moni puheenvuoron käyttäjä. M. Vakkilainen paitsi korosti keskuskomitean kannan merkitystä työn tuottavuudelle, myös sitä, että luokkavalppauden puute johti Sergei Kirovin, Leningradin alueen puoluejohtajan murhaan vuonna 1934. Kokouksen päätöslauselma käsitteli sekä rehun tuotantoa ja varastointia että yleisemmin yhtä lailla joukkotyötä: ”Tarmokkaammin taisteltava kulttuurisen elämän puolesta, lyötävä alas sen vastustajat. Yhä voimakkaammin käytävä opiskeluun Marksilais-leniniläisen opin puolesta kohottaen luokkavalppautta.”

Puolueen jäseniä pyrittiinkin mahdollisuuksien mukaan kouluttamaan. Päätöslauselman jälkeen pöytäkirjassa seurasi liitteenä yhdeksäntoista henkilön ”tenttituloslista” puolueen historian opinnoista, arvosteluineen ja sanallisine arvioineen. Yhdeksäntoista puoluehistorian kurssin suorittajasta seitsemäntoista oli läpäissyt sen, arvosanoilla ”Tyyt[yyttävä]” tai ”Epät[yyttävä]”, lisäksi jokaisella oli sanallinen arvio teemoista, joissa kaivattiin lisäopintoja. Kaksi tenttijää, joista toinen oli kyläneuvoston puheenjohtaja Väinö Väyrynen, oli reputtanut, molemmat syystä ”Ei ole suvainnu saapua.”²³

Luokkavalppaus nousi esiin uudelleen laajemmassa yhteydessä vielä heinäkuun lopulla, kun sihteeri Gustavssonin alustuksen pohjalta käsiteltiin Andrei Zhdanovin Saratovin piirissä paljastamia virheitä puolueen jäsenten rekisteröinnissä. Myöhemmin, vuonna 1937 alkaneen

terrorin kannalta kiinnostavasti keskuskomitean päätöslauselma 23.6.1935 vielä kritisoi Saratovin piirijärjestöä ”ulkohallinnollisten” ja repressiivisten keinojen käytöstä kaadereita kohtaan. Bolshevistisen johtamisen päämetodi oli Zhdanovin mukaan vakuuttaminen, rankaisemisen tuli olla vain avustava keino, kun muut keinot oli jo käytetty.²⁴

Stalin ja Molotov olivat ohjeistaneet vuonna 1933 alueiden puoluesihteereitä luopumaan joukkoterrorin käyttämisestä maatalouden kollektivisoinnin jälkeen. Kyse ei ollut siitä, että maan johto olisi vastustanut terroria sinänsä, vaan siitä, että terrorin höydyllisyyttä ja keinoja haluttiin valvoa. Seuraavina vuosina puolueen johto pyrki pitämään kiinni oikeudestaan määrittellä rangaistusten laajuus ja tuomioiden toteutus ”neuvostolaillisuuden” pohjalta. Näin kavennettiin terrorikampanjoissa voimistuneiden paikallisjohtajien valtaa.²⁵

Bieloissa puhunut Gustavsson kannattikin itsekritiikin käyttämistä, mutta siirtyi saman tien kaaderien oikeaan kasvattamiseen ja kouluttamiseen eri käytännön tehtäviin. Nykytermein henkilöstön läpivirtaus kolhoosissa koettiin ongelmaksi ilman rankaisemistakin, kun laivojen konemiehet, kapteenit ja työprikaatien johtajat (brigadirit) vaihtuivat koko ajan, paljolti raskaiden työolosuhteiden takia. ”Joukkojen” oikea kasvattaminen oli puolueen jäsenten vastuulla, ja näiden tuli osata motivoida ”joukkoja” työsuorituksiin eri tavoin muun muassa ohjatun vapaa-ajanvieton ja työprikaatien välisen sosialistisen kilpailun avulla. Lisäksi nuorison, koululaisten ja pioneerien, kasvattaminen katsottiin hyödylliseksi myös vapaa-ajalla.²⁶

Niin poliittisen tietoisuuden kuin luokkavalppauden kehittämisessä valistus- ja opetusetos oli paikallistasolla vielä vahva. Luokkavalppauden ja työnteon yhdistäminen saattoivat liittyä heinäkuussa 1935 käynnistyneeseen stahanovilaisuuskampanjaan, jonka tavoitteena oli tuotannon nostaminen henkilökohtaisten tuotantoennätysten kautta.²⁷ Enteellisesti, heinäkuussa 1935 keskuskomitean sihteeri ja kont-

22. GAMO, Fondi 391, opisi, delo, 30, 5.6.1935.

23. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 10.7.1935.

24. Krasnyi sever 15.7.1935, Zhdanovin puhe 23.6.1935, 2–4; Rittersporn 2014, 21–22.

25. Getty 2002, 125–131.

26. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 31.7.1935.

27. Mary Buckley, Was Rural Stakhanovism a Movement? *Europe-Asia Studies* 51:2 (1999), 299–300.

rollikomission silloinen puheenjohtaja Nikolai Jezhov, NKVD:n päällikkö vuodesta 1937, ei enää nähnyt pääongelmana puolueen legitimitettiin kyseenalaistavaa jäsenten käytöstä, vaan sen että jäsenkirjojen tarkastaminen ei paljastanut paitsi yksittäisiä soluttautuneita tuholaisia, myöskään puolueessa toimivia salaliittolaisten järjestöjä sekä ulkomaisia vakoojia.²⁸ Tässä hänen argumentaationsa erosi siis selvästi Zhdanovista, joka pyrki vielä vahvistamaan puolueen etujoukkoasemaa perinteisiltä pohjin, puoluevelvoitetaan heikosti täyttäneitä jäseniä erottamalla.

Kansallisuuskysymys

Kansallisuuspolitiikka ja siinä tapahtuneet muutokset olivat keskeisiä rakennettaessa Venäjän keisarikunnan paikalle edelleen monikansallista neuvostovaltiota. 1920-luvulla tavoitteena oli neutraloida nationalismi kilpailevana ideologiana. Keinona oli tarjota itsehallintoa ja kulttuurin kehittämistä kansalliselta pohjalta, mutta neuvostojärjestelmän puitteissa. Tämä oli usein helpommin sanottu kuin tehty.²⁹ Ongelmia kansallisuuksien välisissä suhteissa käsitellään Muurmannilla paikallisesti jo elokuussa 1935, ennen kuin Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikan käänne vähemmistöjä vastaan näkyy julkisesti Neuvosto-Karjalassa saman vuoden lokakuussa Edvard Gyllingin erottamisena.³⁰

Elokuun alussa 1935 puolueen perusjärjestö piti samana päivänä peräti kaksi kokousta kansallisuuksien välisistä suhteista. Kokouksista ensimmäinen oli laajempi: siihen osallistui paitsi kolmetoista puolueen jäsentä, myös viisitoista nuorisoliittolaista. Paikallisesta kansallisuuskysymyksestä alusti Frans Sunnari. Keskustelun yleisenä sisältönä oli ongelmien esiin nostaminen, seurustelusuhteet sekä yhteisen kielen puuttuminen suomalaisten ja venäläisten välillä.³¹

Useissa puheenvuoroissa, muun muassa J. Penniäisen, Helmi Kuparin ja Topias Visurin esittämässä kannoissa, tuotiin esiin nykytermein vihapuhe, eli ”ryssä”-nimityksen ilmeisen yleinen käyttö suomalaisten parissa. Huolena oli, että nimittely tarttui vanhemmalta väeltä lap-

siin. Selitykseksi tarjottiin osaksi jännitteitä myös sukupuolten välisissä suhteissa. Nuorisoliittolaisen Helmi Kuparin mukaan Jenny Haiminen olisi ”ryssitellyt” moottorivene ”Kaimanilla”, mutta Visurin mukaan tämä johtui siitä, että ”[työ]brigadissa on venäläisiä tovereita, lukutaitoisia, ja he kiusaavat ja puristelevat tyttöjä.”

Vikaa löydettiin myös suomalaisten parista. Lasten seimellä ei Hilda Marsin mukaan annettu puuroa venäläisen äidin lapselle. Nuorisoliittolaisen Josi Katolan mukaan erään venäläisen hakemusta liittyä kylätoimikuntaan ei käsitelty, eikä häntä haluttu auttaa tarvittavien asiakirjojen saamisessa. Myös Ertta Rajalan kertomassa syy kansallisuuksien välisten suhteiden heikkenemiseen sijoittui suomalaisten puolelle, ja seurustelu tai seksuaalisuus näkyy avoimimmin yhteisöjä jakavana tekijänä: ”Venäläisillä ja suomalaisilla oli yhteisillä voimilla järjestetty näytöskappale [näytelmä]. Suomalainen väestö laskivat liikkeelle jutun, että siellä harjoitetaan sukupuoliyhteyttä, täten lyöden moraalisesti tämän aloitteen.” Nuorisoliittolainen Lauri Ittaliini näki puolestaan venäläisissä paljon hyvää, ja samoin kuin Pekka Karpov, ja yhteisissä tapahtumissa keinon parantaa välejä. Karpov toi lisäksi esiin, että lukutuvalla tarvitaan kaksikielinen, siis myös venäjää osaava lukutuvan hoitaja.

Keskustelun kansallisuuskysymyksestä veti yhteen jälleen perusjärjestön sihteeri Gustavsson. Kansallisuusviha osoitti, ettei puolueen ohjelmaa oltu sisäistetty, ja tätä luokkavihollinen käytti hyväkseen. Aina tarpeellisen joukkojen valistamisen ohella oli parannettava yhteistyötä venäläisten kanssa kalastuspaikoilla. Päätöslauselmassa katsottiin tarvittavan suomalaisten ja venäläisten yhteinen kokous asian käsittelyyn, sekä yhteinen illanvietto.³²

Saman päivän toinen kokous kansallisuuspolitiikasta oli huomattavasti suppeampi kokoonpanoltaan. Nyt läsnä oli vain neljä henkilöä, sihteeri Gustavssonin ja kysymyksestä aiemmin alustaneen Sunnarin lisäksi kaksi muuta. Tässä kokouksessa kansallisuuksien välisiä ongelmia käsiteltiin kalastuskolhoosin käytännön työtehtävien

28. RGASPI, Fondi 671, opis 1, delo 28, Jezhov–Stalin, heinäkuu 1935. <https://istmat.org/node/24563> (8.3.2023).

29. Terry Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press 2001, 1–4.

30. Irina Takala, *Taistelua ja kuolemaa. Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–1930-luvuilla*. Karjalan Sivistysseura 2021, 200.

31. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 8.8.1935 a.

32. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 8.8.1935 a.

näkökulmasta. Aiemmin tapahtunut kahden kolhoosin yhdistäminen sekä erilaiset työskentelytavat nousivat kokouksessa esiin konkreettisina konfliktin ja nimittelyn syinä. Bieloin, ja Kuolan vuonon suulla sijainneen Tyyvän kolhoosin yhdistäminen Pohjantähti-kolhoosiksi ei ollut onnistunut Rafael Valon mukaan ongelmitta, vaan ”bieloilasuus” näkyi nimenomaan I kalastusprikaatissa, jonka jäsenet katsoivat olevansa alkuperäisempiä ”Pohjantähden” jäseniä.

Kalastusprikaatin lisäksi Gustavsson mainitsee kolhoosin ruokalan toisena konfliktin paikkana. Kiistaa oli ”...ilmennyt puhtauden, ruuan laitton ja työn suorituksen johdosta joka on johdettu kansalliseksi riidaksi.” Tässä vaikuttaa näkyvän kulttuurierojen merkitys³³. Toinen käytännön ongelma oli, että I prikaatin veneet olivat joutuneet odottamaan useita tunteja kalan luovutus- ja vastaanottoaikoilla, mikä oli myös johtanut ”ryssä”-nimityksiin. Gustavssonin näkemys suomalaisten puolella vallitsevista asenteista oli melko synkkä: ”Ei tahdota kuunnella, jos venäläinen sanoo jotain asiaa, vaan lähdetään pois, siis vihataan jo venäjän kieltäkin, puhumattakaan että sitä pitäisi oppia.”

Tässä jälkimmäisen kokouksen päätöslauselmassa varsin avoimesti todettiin, että ”kansallisuuskysymyksen väärinymmärtämistä” ilmenee laajasti, niin puolueen jäsenten, nuorisoliitto- laisten kuin ”puolueettoman” väestön parissa. ”Ryssä” sanan käyttöä puolusteltiin puolueen jäsentenkin parissa. Hyvin kiinnostavasti ”ryssä” käytettiin varkaista ja vieraista venäjänkielisistä, kun taas paikallisia kutsuttiin ”venäläisiksi.”³⁴

Kansallisuuspolitiikan virallisen muutoksen kansallisia eliittejä suosivasta neuvosto/venäläiseen patriotismiin sinetöi lokakuun lopun kokous, jossa käsiteltiin toveri Tšudovin alustuksen pohjalta Karjalan aluekomitean virheitä.³⁵ Kokonaisuutena Pohjantähdessä käyty keskustelu suhteesta venäläisiin tuo hyvin esiin Muurmannin suomalaisyhteisön melko suljetun etnis- ja uskonnollispohjaisen historiallisen taustan. Tottumusta laajempaan kanssakäymiseen tai venäjän kielen käyttöön ei ollut muodostunut.³⁶

Puhdistus Pohjantähti-kolhoosissa vuonna 1935

Käsiteltyjen pöytäkirjojen pohjalta käy ilmi, millä tavoin suomalaisyhteisön sisäiset jännitteet ja yhteydet laajempaan neuvostoyhteiskuntaan muuttuivat. Vaikka keskustelu tapahtuu osin puoluevaltion bolševistisen sanaston puitteissa, iso osa tavoitteista sekä havaituista puutteista on kuitenkin yhteydessä modernin yhteiskunnan rakentamiseen yleensä. Eliittien harjoittama ”kansan” valistaminen ja mobilisoiminen oli tyyppillistä myös kansallisvaltiota rakennettaessa.³⁷

Poljarnyin piirijärjestö oli syksyllä tarkistanut paikallisjärjestön jäsenten toimintaa, valtakunnallisen puhdistuskampanjan puitteissa. Tämä johti lokakuun puolivälissä seitsemän jäsenen erottamiseen, joista useimmat olivat käyttäneet puheenvuoroja aiemmin käsitellyissä pöytäkirjoissa. Kokousta ohjeisti piirijärjestön edustaja Frans Mursu (s. 1893, Haukipudas). Toisin kuin yleensä, kokouksen puheenjohtajana ei nyt toiminut Gustavsson, vaan Jaakko Moilanen ja sihteerinä oli J. Penniäinen.

Tältä pohjalta puolueen Poljarnyin piirikomitea erotti seuraavat henkilöt: Kalle Nieminen, Pekka Karpov, Oskar Kivelä, Kalle Maskulin, Frans Snikker, Viktor Melander, ja Valter Kärkkäinen. Lisäksi Elina Jääskeläinen menetti puolueen jäsenkirjan muodollisista syistä, koska liittymismenettely oli ollut virheellinen.

Kärkkäisen kohdalla syynä erottamiselle oli siirtyminen paikkakunnalta toiselle ilman puolueen lupaa. Kivelän, Snikkerin ja Maskulinin kohdalla perustelut olivat selvimminkin moraalisisia. Kaikkien kolmen osalta syytöksissä mainittiin elämäntapojen turmeltuminen tai rappeutuminen, usein alkoholin käytön seurauksena. Myös työkurin ja puoluekurin rikkominen tuotiin esiin. Astetta vakavampia olivat Kivelän ja Snikkerin osalta maininnat myös puolueen pettämisestä. Jo kuukautta aikaisemmin, kun Kivelä vapautettiin maatalousvastaavan tehtävistä, hänen kohdallaan perusteluna nousi myös puolueamoraaliin ja seurusteluun liittyvät syytökset: ”kertakaikkiaan heitettävä juopottelu ja kekke-

33. Takala 2021, 148–152. Esim. amerikansuomalaisten, karjalaisten ja venäläisten välisistä jännitteistä Neuvosto-Karjalassa.

34. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 8.8.1935 b.

35. GAMO, F. 391, o.1, d. 30, 30.10.1935.

36. Engman 2005, 315–316.

37. Hoffmann 2011, 181–182; Risto Alapuro, Eliitit kansakunnan rakentajina. Teoksessa Juhani Koponen & Sakari Saaritsa (toim.) *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Gaudeamus 2019, 223–224, 234.

reissä osallistuminen puolueettomien [puolueeseen kuulumattomien] naisten keskuudessa, ja taisteltava tällaisia ilmiöitä vastaan.” Raskaimmat syytökset suuntautuivat Niemiseen ja Melanderiin, joista edellinen oli erotettu ”vakoilijana”, toinen ”vakoilijan suosittamisesta puolueeseen.” Pöytäkirjassa ei tarkennettu, mihin vakoilusyytökset perustuivat.

Päätöslauselman sävy oli selvästi koventunut aiemmista: ”Jokaisen puolueen jäsenen tinki-mättömänä tehtävänä on edessäolevien tehtävien toteuttaminen. Vastustavien mielipiteiden paljastaminen ja murskaaminen.” Kun Bielojen perusjärjestön riveistä oli nyt puhdistettu puolisen tusinaa, puoluekomitean vahvuus laski alle viidentoista. Se hajotettiin, ja tilalle tuli puolueorganisaatio. Sen organisaattoriksi kuitenkin valittiin aiempi puoluekomitean sihteeri, Gustavsson, joskin tämä tuli vielä piirikomitean vahvistaa.³⁸

Pohjantähti-kolhoosin loppuvuosi joulukuussa sujui myös ristiriitaisissa tunnelmissa. Vaikka kalastussuunnitelma oli toteutettu, peräti 178 %, Muurmanskin kalastuskolhoosien liiton (MRKS) viimeisessä kokouksessa edustajat Pavlova ja Kurvinen havaitsivat joukon muita puutteita. Alhainen osallistuminen vai-vasi Pohjantähden yleisiä kokouksia. Toteutetut puhdistukset eivät myöskään olleet riittäviä. ”Luokkavieraat elementit” olivat heikentäneet Pohjantähden luokka- sekä tuotanto- ja työkuuria, ja nämä oli erotettava kolhoosista. Huolimatta kolhoosin kokousten useista valistustyötä käsittelevistä päätöksistä niiden toteutuminen oli jäänyt vajaaksi, myös naisten osalta. Loppukehotuksena oli uuden hallituksen valitseminen.³⁹ Vaikka tuotantotavoitteet oli selvästi ylitetty, kolhoosin puutteet sekä poliittisessa tietoisuudessa että työkurissa katsottiin huomattaviksi.

Ilmapiirin muutokselle kuvaavaa Bielojen perusjärjestössä oli puhdistuksen eteneminen puolueen piirijärjestön edustajan valvonnassa. Myös käsiteltyjen teemojen, poliittisen tietoi-

suuden, luokkavalppauden ja kansallisuuksien välisten suhteiden näkökulmasta lokakuussa ja joulukuussa pidetyt kokoukset muodostavat käännekohtan. Silti paikalliset suomenkieliset toimijat säilyttivät vielä asemansa. Alussa mainituista ”seitsemästä puoluesairaudesta” Bielojen perusjärjestöä näyttävät vaivanneen nimenomaan avioliitto tai lähikontakti pikkuporvarilisiin elementteihin sekä erityisesti alkoholismi ”vääränä veljeytenä.” Joitain viitteitä sisäisestä kiistelystä voi vuonna 1935 nähdä, muttei juurikaan karrierismista, luksuksen tavoittelusta tai uskonnon harjoittamisesta. ”Elämäntapojen rappio” voi kattaa useammankin synnin, mukaan lukien ”liiallinen seksuaalinen vapaus” riistosuhteina. Tähän viitattiin arvioitaessa nuorten naisten käyttäytymistä perinteisen kontrolloivan nuorisokritiikin näkökulmasta. Vuoden lopussa valistustyön epäonnistumisesta nähdään seuranneen että ”on eräitä nuoria tyttöjä, jotka seuraavat juopottelijain perässä ja eristäytyvät kulttuuri- ja joukkotyöstä”. Huomiot heijastavat myös konservatiivista muutosta neuvostoperheen mallissa 1930-luvun puolivälissä, ja muutoksen vaikutusta irtosuhteiden tuomitsemiseen sekä naisten rooliin.⁴⁰

Puhdistuksista terroriin Pohjantähti-kolhoosissa vuonna 1938

Stalinin terrori, sisäisten vihollisten etsiminen ja tuomitseminen erityisesti puolueen parissa, mutta myös laajasti yhteiskunnassa, oli ollut käynnissä jo vajaan vuoden 1938. Eri mieltä olevien, tai vain erimielisyydestä epäiltyjen tuhoaminen ja vangitseminen joukkomitassa alkoi kuitenkin vasta kesällä 1937.⁴¹

Muurmanskin alueen osalta venäläinen tutkimus on tuonut esiin, ettei joukkoterrori rajoittunut vain suurin keskuksiin, vaan koski myös Terskin, Lovozeron, Poljarnyin ja Kuolan piirejä. Terrorin huippu osui vuoteen 1938. Vuosina 1937–1940 arvioidaan teloitetun noin 2000 ihmistä.

38. GAMO, F. 391, o.1, d. 30.16.10.1935. Erotetuista Karpov teloitettiin 1938, Kivelän tuomio 1937 oli 10 v., Kärkkäinen oli saanut jo 1934 3 v. tuomion, Melanderista tiedetään, että hänen 1905 Norjassa syntynyt tyttärensä Olga teloitettiin 1938, Snikker ”selvisi” muurmanninsuomalaisten kollektiivisella rankaisulla, karkotuksella Neuvosto-Karjalaan 1940. Maskulinista ja Niemisestä ei ole toistaiseksi tietoja, Mursu itse vangittiin ja teloitettiin 1937. Harjula 2006, 594; Гильди & Браудже 2010, 126, 152, 217, 283, 472.

39. GAMO, F. 391, o.1, d. 30. 5.12.1935.

40. GAMO, F. 391, o.1, d. 30. 25.12.1935. Lähteenmäki 2022, 339–341.

41. Getty 2002, 117. Puolue- ja sotilaselitiin näytösoikeudenkäynnit ja pidätykset alkoivat jo elokuussa 1936.

Koko alueen väestöstä joukkoterrorin kohteeksi joutuneista kaupunkilaisia oli 64 %, maaseudulla asuvia 36 %. Vaikka koko väestöstä vain 16 % asui maaseudulla, kansalliset vähemmistöt (saamelaiset, norjalaiset, suomalaiset) asuivat lähes kokonaan siellä. Siksi nämä ryhmät kärsivät suhteellisesti enemmän terrorista, vaikka absoluuttisesti uhreja oli enemmän kaupungeissa ja valtaväestössä.⁴²

Muurmannin rannikon Bielojen perusjärjestössä terrori nousi näkyvimmin esiin leimattaessa puolueesta erotettavia ”kansanvihollisiksi” ja syytettäessä ”porvarillisesta nationalismista” tai ”vastavallankumouksellisuudesta.” Osin myös vuoden 1935 arkiset teemat, järjestyshäiriöistä poliittiseen valistamiseen ja venäjän opiskeluun jatkuivat.

Piirijärjestön kokoukset alkoivat vuoden 1938 tammikuussa sekä muodollisilla että sisällöllisillä uudistuksilla. Ensimmäisestä pöytäkirjasta oli kaksi samanlaista versiota, venäjäksi koneella kirjoitettu ja suomeksi käsin. Pohjantähti-kolhoosin kannalta tuntuva muutos oli pitempiaikaisen puoluesihteerin, sittemmin puolueorganisaattorin, Nils Gustavssonin erottaminen puolueesta. Perusteluna oli Ura-Gubassa (Uura) tapahtunut tragedia, jossa neljä koulupoikaa hukkui jäihin. Gustavssonin ja koulun rehtori Tuhkasen katsottiin tienneen poikien karkaamisesta kesken koulupäivän, mutta jättäneen ryhtymättä etsintöihin, minkä pohjalta Poljarnyin piirikomitea erotti molemmat puolueesta. Myös koulun opettajiin kuuluneen Maija Lindin katsottiin olleen vastuussa hukkumisonnettomuudesta, ja puolueen piirikomitea oli erottanut hänetkin. Lind ei ollut päässyt paikalle erottamistilaisuuteen, jolloin asia oli jätetty paikallisen puolueorganisaation ratkaistavaksi. Lindille kuitenkin löytyi ymmärrystä. Hilma Tuhkanen sekä Takkila näkivät lieventävänä tekijänä sen, ettei Lindillä ollut kokemusta lasten opettamisesta, minkä takia hänet voitiin päästää ”muistutuksella varoituksen kanssa.”

Vaikka kokouksen puheenjohtajaksi oli merkitty Rafael Valo ja sihteeriksi Ville Marsi, käytän-

nössä sitä ohjeisti piirijärjestön edustaja Kustarjev, joka esitti uudeksi puolueorganisaattoriksi Baltšenkoa.⁴³ Tässä kokouksessa Gustavssonia ei nimetä erottamisesta huolimatta kansanviholliseksi, mutta tilanne muuttui vuoden edetessä.

Baltšenko ei jäänyt pitkäaikaiseksi puolueorganisaattoriksi, vaan jo helmikuun alun kokouksessa, jossa puheenjohtajana oli piiriorganisaation edustaja Gortšev, valittiin uusi organisaattori Semjon Klemešev. Vastauksena Päckilän kysymykseen autobiografiasta Klemenšev kertoi syntyneensä vuonna 1907, käyneensä puoluekoulun ja tulleensa Muurmanskiin vuonna 1929. Edellinen tehtävä oli ollut kylpyammekombinaatin johtajana. Vuoden 1938 ilmapiiriä kuvastaen oli oleellista muistaa mainita ettei ”ole osallistunut oppositioon eikä ole minkäänlaisia yhteyksiä ulkomaille.”⁴⁴

Jo nämä vuoden 1938 ensimmäiset kokoukset näyttävät kuinka paikallistason puoluejohto vaihtui ja piirijärjestön ohjaus vahvistui. Samoin kokouskielen vaihtuminen venäjään tuli selväksi. Huhtikuun lopun kokouksessa palattiin jo tammikuussa erotetun Gustavssonin tekemisiin. Puheenvuoroissa kiinnitettiin huomio laiminlyöntien syihin. Aiemman puoluekomitean laimea kiinnostus kalastukseen, puutteet kalastussuunnitelman toteutumisessa ja veneiden huono kurikin johtui Valon, Moilasen ja Visurin puheenvuorojen mukaan siitä että ”Gustavsson lietsoi tätä kaikkea, me käsitimme vasta nyt, miksi lietsoi itsekritiikkeihin, mutta emme osanneet paljastaa [piiri]komitealle aikanaan kansanviholliseksi [vrag naroda].”

Lind toi esiin yleisiä puutteita puolueorganisaation laajuudesta ja huonosta johtamisesta puutteelliseen joukkojen valistamiseen, joiden taustana kuitenkin oli, että ”puolueorganisaatiomme ei kyennyt paljastamaan kansanvihollista Gustavssonia, joka ei työskennellyt meidän hyväksemme [rabotal ne na polzy nas].”⁴⁵ Kansanviholliseksi paljastettu oli siis ollut vihollinen jo aiemminkin. Tulkintaa ohjasi myös se, että oli hyödyllistä löytää selitys aiemmille ongelmille. Gustavsson oli vangittu 2.3.1938, ja teloitettiin

42. Оксана Миколок, *Политические репрессии на Мурмане в 30-е годы XX века*. Мурманск 2003, 7–9.

43. GAMO, F.399, o.1, d.35, 15.1.1938. Lind sai 1938 3v. leirituomion Kazakstaniin, josta vapautui ja eli kirjailijana Petroskoissa 1960-luvulla, Eila Lahti-Argutina, *Olimme joukko vieras vaan*. Siirtolaisinstituutti 2001, 304.

44. GAMO, F.399, o.1, d.35, 2.2.1938

45. GAMO, F.399, o.1, d.35, 25.4.1938.

3.8.1938.⁴⁶ Vielä vuonna 1935 vihollinen määriteltiin Pohjantähdessä ”luokkavieraksi ainekeksi”, joka oli ulkoa soluttautunut puolueeseen. Nyt vihollinen saattoi olla myös pitkään puolueessa toiminut.⁴⁷

Luokkasokeuden ja puolueenvastaisuuden seuraukset

Terrorin seuraava, selvästi dramaattisempi ilmenemismuoto Pohjantähti-kolhoosissa oli kesäkuussa ”porvarillinen nationalismi” ja ”vastavallankumouksellisuus.” Venäjän neuvostotasavallan korkeimman neuvoston vaalit⁴⁸, Hans Rajalaa koskevan päätöksen uudelleen käsittely ja Elina Jääskeläisen puolueen jäsenelle sopimattoman käytöksen tarkastelu olivat esityslistalla kesäkuussa. Puolueen jäsenten aktivointi vaalivalistukseen oli sujunut heikosti puheenjohtaja Klemeševin mukaan. Lind myönsi, että agitointi oli jäänyt vajaaksi, ”en suorittanut sitä kommunistina.” Myös huligaanimaisesta käytöksestä aiemmin tunnettu Ville Marsi vaikutti nyt parannuk-

■ Kuva 3. Vuonna 1938 teloitetun Ertta Rajalan perhekuva. Takarivissä vasemmalta Hans Rajala, puoliso Ertta Rajala sekä Hansin veli Juho Rajala. Edessä ovat Ertan kasvatusvanhemmat, Knuutiset. Kuva: Lapin maakuntamuseon kuva-arkisto.

sen tehneeltä, myöntäessään että oli veneellään pitänyt vain yhden kokouksen vaaleista, ”mutta voisimme tehdä enemmän, se on minun vikani.”

Esityslistan toisessa kohdassa palattiin jo vuonna 1937 tapahtuneeseen Hans Rajalan erottamiseen puolueesta. Piirikomitea oli Klemeševin mukaan kiinnittänyt huomiota siihen, että erottaminen oli tapahtunut vain ”itsearvion”, itsekritiikin, pohjalta, ilman perusjärjestön päätöstä. Hans Rajala oli syyllistynyt luokkasokeuteen, kun ei ollut huomannut tai ilmiantanut vaimonsa Ertan ”vihamielistä työtä.” Syytösten mukaan Ertta oli säilyttänyt asunnossa ”vastavallankumouksellista kirjallisuutta” ja kun Hans ei sitä havainnut, hän antoi kotinsa muuttua vastavallankumouksen

46. Гильди & Браудже , 2010, 92.

47. Fitzpatrick 2000, 191–192.

48. Vaalivalistuksen voimistamista korostettiin myös paikallisessa julkisuudessa. Maatalouden edellytysten kritisointi arkisella alueella oli kuitenkin trotskilais-buharinilaisten tuhoilaisten työtä. Poljarnaja Pravda, 15.6.1938, 21.6.1938.

pesäkkeeksi. Aviomiehen olisi pitänyt tunnistaa ajoissa vaimonsa viholliseksi, sillä: ”Kuitenkin [Erta] Rajala myös pidätettiin, minkä lopputuloksena osoitettiin vihollisten karsinaan.” Tältä pohjalta kokouksen tuli arvioida Hans Rajalan puolueimielisyyttä.⁴⁹

Erikseen raskauttavana tekijänä puheenvuoroissa nousi esiin paitsi vastavallankumouksellisen kirjallisuuden määrä, 200 nidettä, myös harjoitusvihko, jossa oli ”porvarillisnationalistista runoutta.” Syytösten lähtökohdan muodosti todennäköisesti se, että Erta Rajala oli toiminnut kolhoosin kirjastonhoitajana ja kirjoittanut runoja suomeksi, kun hänet oli pidätetty marraskuussa 1937.

Lyhyessä puolustautumispuheenvuorossaan Hans Rajala pyrki ottamaan etäisyyttä nyt jo entiseen vaimoonsa, jonka kanssa oli ollut naimisissa vuosina 1932–1937: ”kirjallisuutta ei lukenut eikä siitä tiennyt, että hän on vastavallankumouksellinen.” Jo kansanviholliseksi luokitellusta Gustavssonista Hans Rajala yritti kuitenkin erottaa Ertan mainitsemalla, että oli ollut huonoissa väleissä tämän kanssa. Seuranneissa Ville Marsin ja Päckilän puheenvuoroissa katsottiin, ettei Hans Rajala ”tunnustanut puhtaasti virheitään” ja hänet tulisi siksi erottaa puolueesta. Vastoin Hansin väitteitä Ertan väitettiin tulleen hyvin toimeen aiempien kansanvihollisten kanssa. Päckilä kertoi myös tunteneensa Ertan ja tämä isän jo Suomesta, ja isä ”oli työväkeä, mutta oli aina työläisiä vastaan, hän oli työläisten vihollinen.”⁵⁰ Tätä keskustelua käytäessä Erta Rajala oli jo kuollut, sillä hänet oli ammuttu 24-vuotiaana jo tammikuun lopulla 1938⁵¹. Luokkasokeudesta syytetty 31-vuotias Hans Rajala, puolueen jäsen vuodesta 1932, puolestaan ”selvisi” puolueesta erottamisella ja kaikkien Muurmannin suomalaisten yleisellä kohtalolla, pakkosiirrolla 1940 Karjalan neuvostotasavaltaan⁵².

Porvarillinen nationalismi konkretisoitui eri muodossa kokouksen esityslistan kolmannessa kohdassa Elina Jääskeläisestä. Hänen puolueimielisyytensä ja -jäsenyytensä, joka oli ilmeisesti palautettu vuoden 1935 puhdistuksen jälkeen, oli nyt arvioinnin kohteena. Asiaa esitelleen piiri-

komitean 1. sihteerin Šatalovin mukaan jäsenyyttä arvioitiin sen takia, miten Jääskeläinen oli reagoinut aikuisen Tanskassa vuonna 1908 syntyneen poikansa Ernstin pidättämiseen. Jääskeläiseltä vaadittiin selitystä siihen, miksi oli sanonut ”syytön veri ei vapise, vielä näemme” kun NKVD oli hakenut Ernstin. Passiivisuuden ja huonon venäjänntaidon ohella syntilistaa kartuttivat Jääskeläisen epäilyt neuvostodemokratian toimivuudesta. Ääntenlaskukomiteassa Jääskeläisen oli väitetty sanoneen ”meillä ei lasketa, siksi pitää vaieta.”

Kuten Hans Rajala, myös Elina Jääskeläinen sai lyhyen puolustautumispuheenvuoron. Jääskeläinen tarjosi selitykseksi, että se mitä hän sanoi ”tulee ymmärtää, ei äidin näkemyksenä neuvostovallasta [*k sovetskom vlaste*], vaan pojan rangaistuksesta, että hän on syytön.” Päinvastoin poika oli hänen mukaansa rakastanut neuvostovaltaa, minkä takia ”häntä tulee sääliä siihen saakka, kun ei tunneta tuomiota.”

Terrorin logiikan näkökulmasta nämä olivat vääriä tai merkityksettömiä argumentteja sen jälkeen kun ”vihollinen” oli paljastettu. Jo pidätys itsessään oli vahva näyttö syyllisyyden suuntaan, eikä oikeusvaltioperinteeseen vetoaminen voinut parantaa asiaa. Seuranneissa puheenvuoroissa viitattiin myös yhteisön sisäisiin ristiriitoihin. Ville Marsin mukaan syytöksissä esitetyt ”faktat” näyttivät ”kommunistin kasvot [*litso*]”, mitä ilmeisemmin ilman naamioita. Marsi palasi vielä aiempien kansanvihollisten käsittelyyn: ”Kolhoosin kokouksessa vuonna 1937 minä puhuin vihollisia – Sun[n]ari ja Gustavsson – vastaan, mutta Jääskeläinen puolusti heitä, ja kutsui minua väristelijäksi.” Lopuksi hän nosti esiin, että Jääskeläinen suosi kohtuuttomasti poikaansa puoluekokouksissa, ja ohjasi asioita tämän hyödyksi.

Šatalov tarjosi puheenvuorossaan Elina Jääskeläiselle vielä mahdollisuutta katua kantojaan, jolloin voitaisiin rajoittaa vakavaan varoitukseen. Jääskeläinen ei katunut, sillä hänetkin erotettiin yksimielisellä päätöksellä. Perusteluina mainittiin muun muassa ”myötätunnosta kansanvihollista Sun[n]aria ja muita kohtaan, poikansa itsepäisestä puolustamisesta ja avun osoittamisesta

49. GAMO, F.399, o.1, d.35, 15.6.1938.

50. *ibid.*

51. Lahti-Argutina 2001, 451.

52. Гильди & Браудже 2010, 416–417.

hänelle lahjottamalla 50 ruplaa.”⁵³ Puolueesta erotettu 51-vuotias Jääskeläinen, joka oli ollut sen jäsen vuodesta 1921, vangittiin kuitenkin vasta 5.6.1940 ja sai viiden vuoden leirituomion.⁵⁴

Sekä Rajaloiden että Jääskeläisen tapauksissa näkyy hyvin terrorin mikrokosmos sosiaalisena ilmiönä. Epälojaalisuudesta vallankumoukselle tuomitaan vahvasti moraaliselta pohjalta.⁵⁵ Aviomiehen olisi pitänyt tunnistaa nyt jo entinen vaimonsa viholliseksi, tai äidin suhtautua tuomitsevasti pidätettyyn poikaansa.

Kansan valistamisesta kansanvihollisiin

Kun vertaillaan, millaiset kokemukset Pohjantähti-kalastuskolhoosin suomalaisyhteisöllä oli vuosista 1935 ja 1938, siirryttäessä sosialismin rakentamisesta terroriin, esiin nousee sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Tarkasteluvuosien selvin yhteinen piirre on ”uuden ihmisen” kouluttaminen tai muokkaaminen jatkuvalta vaikuttavalla puolueen jäsenten poliittisella opiskelulla ja joukkojen valistamisella. Välineitä vuosien 1935 ja 1938 niin paikallisesti kuin Neuvostoliitossa tapahtuneen muutoksen hahmottamiseen saadaan tarkastelemalla ensin, mitä teemoja ja tekoja puolueen paikallisosaston pöytäkirjoissa pyritään oikeuttamaan, toiseksi tarkastelemalla miten puolueen jäsenien velvoitetta perustellaan ja lopuksi millainen kuva joukkoterrorista muodostuu.

Teemoista ”poliittinen tietoisuus” ja ”luokkavalppaus” sekä ”luokkaviholliset” liittyvät läheisesti yhteen. Yhdistävänä toimintana on sekä kouluttautuminen omana opiskeluna että puolueeseen kuulumattomien ”kulttuurilla valistaminen”. Itsekritiikkiin viitataan useampia kertoja, mutta varsinaisesti sitä harjoitetaan ”itseselostuksina” vain kerran tai kaksi. Puolueen jäsenten kouluttamisen katsotaan auttavan puolueeseen soluttautumaan pyrkivien luokkavihollisten paljastamisessa.

Kansallisuuspolitiikka keskittyi Pohjantähtikolhoosin näkökulmasta nimenomaan suomalaisten ja venäläisten välisiin suhteisiin. Alkuperäisasukkaita, saamelaisia ei mainita lainkaan,

ja mahdollinen norjalaistausta mainittiin vain, kun joukkoterrorin aikana tarkasteltiin yhteyksiä ulkomaille. ”Kansallisuusvihana”, eli rasismin kitkeminen sai vakavaa huomiota. Kansallisuusvihana katsotaan muokkaavan vielä voimakkaasti kolhoosin jäsenten suhtautumista venäläisiin, erityisesti ulkopaikkakuntalaisiin. Jakavina tekijöinä näkyvimpiä ovat seurustelu ja seksuaalisuus, mutta välitön pohja kiistoille nousi kahden kolhoosin yhdistämisestä seuranneesta kalastuksen organisoinnista.

Suomalaisten venäjän kielen osaamattomuus nousee toistuvasti esiin esteenä käytännön kanssakäymiselle. Tämän teeman vahvuus on osoitus Muurmannin rannikon suomalaisyhteisön kansalliselta ja uskonnolliselta pohjalta muodostuneesta, melko eristäytyneestä identiteetistä. ”Vastavallankumouksellisuutta” havaitaan jo vuoden 1935 puhdistuksen yhteydessä, perusteltaessa paikallisosaston jäsenten erottamisia. Pääosan kohdalla tämä tarkoitti silti vielä puoluekuriin ja -moraaliin, työtehtäviin ja elämäntapoihin liittyviä syytöksiä.

Puolueen jäsenten velvoitteita sekä työnteossa että itseopiskelussa perustellaan toistuvasti esimerkillisellä asemalla suhteessa ”massoihin”, viimekädessä etujoukkopuolueen aseman legitimoimisella. Puolueen jäsenten on mobilisoitava puolueeseen kuulumattomat joukot sekä kolhoosin kalastus- ja maanviljelystavoitteiden täyttymiseen että valtakunnallisiin poliittisiin kampanjoihin, kuten neuvostojen vaaleihin. Puolueen jäsenyys ja puoluekurin noudattaminen tuodaan puheenvuoroissa usein esiin henkilökohtaisesti velvoittavana, lähes tunnustuksellisena. Mentaliteetin näkökulmasta puolue näyttyy eräänlaisena ”valittujen yhteisönä”⁵⁶, johon kuuluminen on perusteltava. Toisaalta, vaikka päätöslauselmissa toistuu poliittiset ja kulttuurin opintopiirit, ja stahanovilaisuuskin mainitaan, käytännön keskusteluissa näkyy myös rajallinen motivaatio, alkoholin käyttö ja ”moraalinen rappio”. Pohjantähti-kolhoosin täyttäessä silti kalastuskiintiönsä yli puolitoistakertaisesti vuoden 1935 lopussa siellä oli ilmeisesti enemmän hyviä kalas-

53. GAMO, F:399, o.1, d.35, 15.6.1938..

54. Lahti-Argutina 2001, 181. Elina ja Ernst Jääskeläisestä myös Kotljarchuk 2017, 50. Kotljarchukin mukaan Elina Jääskeläinen kuoli vankileirillä.

55. Halfin 2009, 13–14.

56. Halfin 2009, 16, ”brotherhood of the elect.”

tajia kuin aktiivikommunisteja, mihin myös vaatimukset jatkopuhdistuksista viittaisivat.

Koko Neuvostoliitossa siirtymä ”normaalipuhdistuksista” joukkoterroriin tapahtuu paljolti vuosien 1935 ja 1938 välissä. Mikrohistorian näkökulmasta on kiinnostavaa rinnastaa tässä yksilön ja yleisten käytäntöjen suhdetta. Tätä kuvaavat paikallisosaston puolue mielisyyskäsittelyt vuonna 1938. Ne rinnastuvat näytösoikeudenkäynteihin sekä roolien että muotojen pohjalta, syytökseen, nimellisine puolustuspuheenvuoroineen ja ”kansanvihollisten” erottamisineen. Kun luokkavihollisista siirryttiin kansanvihollisiin, se väljensi viholliskuvaa oleellisesti.

Aiemmin vihollinen oli ”luokkavieras elementti”, sosiaalisesti ei-toivotusta ryhmästä, mahdollisesti puolueen jäseneksi päässyt. Kansanvihollinen taas saattoi olla myös pitkäaikainen jäsen ja luottamustoimen hoitaja, mikä näkyi puolueosaston monivuotisen sihteerin kohtalossa. Vaikka keskusvalta jakoi alueelliset pidätys- ja teloituskiintiöt, varsinainen vihollisten nimeäminen voitiin ulkoistaa paikallisille

alihankkijoille, ei vain turvallisuusorganisaatioille, vaan myös puolueosastoille. Tämä muutti myös yksilöiden välisiä suhteita: Aiemmin järjestyshäiriöistä ja kansallisuusvihasta syytetystä saattoi tulla kansanvihollisten paljastaja.

Vaikka Muurmanskin alueella kaupungit kärsivät määrällisesti enemmän terrorista, pääsääntöisesti maaseudulla asuvat kansalliset vähemmistöt kärsivät siitä suhteellisesti raskaammin kuin venäläiset. Kun joukkoterrorin lähtökohtana oli vain mahdollisestikin epälojaalien vangitseminen tai tuhoaminen, Neuvostoliiton raja-alueilla asuvat vähemmistöryhmät sisältyivät tähän ilman erillisiä NKVD:n ohjeitakin. Tätä osoittaa kaikkien Muurmanskin suomalaisten kollektiivinen karkottaminen vuonna 1940 Neuvosto-Karjalaan.

Poliittisen historian dosentti **Aappo Kähönen** on tutkijana Kansallisarkiston projektissa Suomalaiset Venäjällä 1917–1964.

Sähköposti: aappo.kahonen@kansallisarkisto.fi